

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Mevrouw mr. drs. I.K. van Engelshoven
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag

Den Haag, 4 november 2021
Kenmerk: RVC.2021.1693

Betreft: Advies naar aanleiding van corona-addenda Culturele Basisinfrastructuur 2021-2024

Geachte mevrouw Van Engelshoven,

Op Prinsjesdag 2020 maakte u bekend welke culturele instellingen u in de periode 2021-2024 opnam in de Culturele Basisinfrastructuur (BIS). U baseerde zich daarbij op de adviezen van de Raad voor Cultuur, die waren gebaseerd op plannen die de instellingen hadden ingediend vóór de uitbraak van het coronavirus. Om de effecten van de crisis in beeld te krijgen, heeft u alle BIS-instellingen verzocht voor 1 juni 2021 een corona-addendum in te dienen om u te informeren over de verwachte aanpassingen van voorgenomen plannen en prestaties als gevolg van de uitbraak van de coronacrisis.

In voorliggend briefadvies gaat de raad in op uw verzoek van 1 juni 2021 om op basis van de addenda inzicht te geven in de veranderde omstandigheden en de wijze waarop u daarmee rekening kunt houden bij de jaarlijkse monitoring ten behoeve van de verantwoording aan het einde van de subsidieperiode. U vroeg de raad niet om per instelling te adviseren maar om op een hoger aggregatieniveau te kijken naar de addenda, bijvoorbeeld sectorgewijs of per type instelling (producerend, bovensectoraal, presenterend et cetera).

Daarnaast verzocht u de raad te adviseren over de invulling van eventuele coulance voor BIS-instellingen over de jaren 2022 tot en met 2024. In de beschikking aan de instellingen staat opgenomen dat over het jaar 2021 coulance wordt betracht. Dit houdt in dat een kleiner aantal prestaties en activiteiten dan verwacht in 2021 geen negatieve invloed zal hebben op de vaststelling van de hoogte van de subsidie (de 'eindafrekening'). U vroeg de raad u te adviseren over hoe om te gaan met het behaalde prestatieniveau in de resterende jaren van de beleidsperiode.

De raad geeft u in het onderstaande graag zijn advies omtrent voortzetting van het coulancebeleid en de monitoring van BIS-instellingen, gekoppeld aan zijn separaat uitgebrachte advies over verlenging van de subsidieperiode (deel 1). Hij licht dit advies toe aan de hand van zijn indrukken op basis van de corona-addenda en een reeks gesprekken die hij in september heeft gevoerd met de BIS-instellingen (deel 2). De raad laat zich voor zijn advisering leiden door een drijfveer die verder strekt dan een vruchtbare omgang met BIS-instellingen alleen, en die verder kijkt dan de komende drie jaar. Hem staat een toekomst voor ogen waarin volop ruimte is voor herstel en transitie binnen de culturele sector, en waar vraagstukken rond innovatie, fair practice, inclusie en duurzaamheid prioriteit krijgen boven maak- en productiedruk. In een dergelijk gezond werkklimaat houden de vele verschillende spelers in het culturele veld elkaar in evenwicht, van gemeentelijk opererende organisaties en beginnende makers tot internationaal werkende topinstellingen en gevestigde grote namen. Zij vormen samen de Nederlandse cultuur, die onmisbaar is voor welzijn, sociale cohesie, zelfontplooiing, creativiteit, werkgelegenheid en economie in ons land. Een gezonde BIS zal dan ook zijn weerslag hebben op het veel bredere, in de coronacrisis sterk getroffen, culturele veld.

U vroeg de raad in uw adviesaanvraag ook advies uit te brengen over de instellingen die in juni 2020 een positief advies kregen met enige aanvullende voorwaarden. De bespreking van deze 'ja, mits'-adviezen vindt u in een afzonderlijk advies.

Deel 1. Advies omtrent coulance, monitoring en subsidieperiode

Advies

De raad adviseert u om het coulancebeleid tot het eind van de huidige beleidsperiode voort te zetten. Hij adviseert u dus de instellingen bij de eindafrekening niet te korten op hun subsidie indien zij een kleiner aantal activiteiten en/of (live) bezoekers bereiken dan in hun oorspronkelijke plannen beoogd. De raad wijst er overigens op dat een hoger aantal activiteiten (maar van andere of kleinere aard) en een groter (maar deels digitaal) publiek evengoed denkbaar zijn. Hij adviseert u in uw monitoring inhoudelijk, en vanuit vertrouwen, met de instellingen in gesprek te gaan over een aantal zaken die hij in dit advies nader zal toelichten.

De raad komt tot dit advies omdat hij het noodzakelijk vindt dat de instellingen de komende periode in staat worden gesteld om met noodzakelijke wendbaarheid te acteren binnen hun eigen missie en visie om publiek te bereiken, in de nasleep (of de mogelijke verdere ontwikkeling) van de coronacrisis en met de stevige uitdaging tot innovatie en herstel. Hij acht het cruciaal dat instellingen verder kunnen blijven werken aan de ontwikkelingen die ze tijdens de coronacrisis hebben opgestart, zoals op het vlak van digitalisering, publieksbereik en samenwerking.

Naleving van de Fair Practice Code, de Code Diversiteit en Inclusie en de Governance Code Cultuur blijft onverminderd vereist. Juist deze codes kunnen de instellingen houvast geven bij het afwegen van keuzes zonder vastomlijnd activiteitenplan om aan vast te houden.

De raad herhaalt in een separate brief verder zijn advies om de huidige beleidsperiode te verlengen om de sector en overheden de kans te geven de crisis gezond achter zich te laten en te leren uit de ingezette innovaties. Dit creëert de noodzakelijke tijd en ruimte om toe te

werken naar een vernieuwd bestel.

De raad licht zijn advies hieronder toe.

Toelichting

Zoals de raad al concludeerde in enkele recente publicaties, zoals zijn advies over de invulling van de BIS 2021-2024¹ en de adviezen ‘Onderweg naar overmorgen’ en ‘Sterker uit Corona’,² heeft de culturele en creatieve sector tijd en gelegenheid nodig om wendbaar en weerbaar uit de huidige crisis te komen. Drie voorwaarden kunnen daaraan volgens de raad bijdragen:

1. de mogelijkheid om middelen uit de eerdere generieke en specifieke steunmaatregelen de komende jaren te blijven inzetten (ook voor activiteiten buiten het jaar van ontvangst, en ook waar middelen tijdelijk in het eigen vermogen zijn opgenomen voor latere besteding), alsmede een specifiek herstelpakket voor de culturele sector;
2. voldoende tijd en handelingsvrijheid voor financieel én mentaal herstel in de nasleep van de crisis;
3. de gelegenheid om tijdens de coronaperiode ingezette innovaties verder uit te bouwen om als sector wendbaarder en weerbaarder de toekomst in te gaan.

Deze voorwaarden zijn kansrijk omdat de crisis heeft aangetoond hoeveel innovatieve kracht er in de sector aanwezig is, en hoeveel beter die kan worden benut. Ze zijn bovendien cruciaal omdat de crisis óók heeft aangetoond hoe weinig (financieel) weerbaar de sector de crisis in ging. De weerbaarheid van de sector dient te worden vergroot, ook (maar niet alleen) met het oog op mogelijke nieuwe ervaringen van het virus.

De raad onderstreepte in bovengenoemde adviezen al dat cultuur van onschatbare waarde is voor het sociaal en maatschappelijk welbevinden en dat de culturele sector een stevige bijdrage levert aan de werkgelegenheid en economie. Als gevolg van de crisis zijn deze functies de afgelopen anderhalf jaar in het gedrang geraakt. De raad is ervan overtuigd dat met investeringen en een op innovatie gerichte strategie deze rollen verder kunnen worden geoptimaliseerd. Naast herstel van de crisis is daarvoor een doordachte, toekomstgerichte koers nodig.

Afbakening

Eerdere adviezen die de raad uitbracht naar aanleiding van de coronacrisis, betroffen de gehele culturele sector. In dit advies beperkt hij zich met het oog op de adviesvraag tot die instellingen die voor hun subsidiëring rechtstreeks onder uw verantwoordelijkheid vallen. Naast deze instellingen omvat de BIS ook de zes rijkscultuurfondsen, waar instellingen en makers uit een breed scala aan kunstvormen projectmatig en meerjarig worden gesubsidieerd. Ook zijn er vele organisaties die worden ondersteund op gemeentelijk niveau, waaronder de (pop)podia en theater- en concertzalen. Tegelijkertijd kent Nederland een zeer rijk aanbod aan niet-gesubsidieerde kunst en cultuur, zoals het werk dat door de vrije theaterproducenten wordt gemaakt of de werken die worden tentoongesteld in private musea. Op al deze plekken zijn vele werkenden, aankomende talenten en zzp'ers actief.

¹ Raad voor Cultuur, ‘Culturele Basisinfrastructuur 2021 - 2024’, juni 2020, pp. 19-20.

² Raad voor Cultuur, ‘Onderweg naar overmorgen’, november 2020; Raad voor Cultuur, ‘Sterker uit Corona’, juni 2021.

Voorliggend advies heeft met name betrekking op de BIS-instellingen. De raad heeft het advies echter opgesteld vanuit de opvatting dat de BIS-instellingen niet enkel verantwoordelijkheid dragen voor hun eigen werk en voortbestaan, maar ook een belangrijke functie bekleden in het culturele ecosysteem, en binnen de culturele ketens, waarvan zij deel uitmaken. Hoe sterker de BIS-instellingen uit deze crisis komen, hoe meer zij van waarde kunnen zijn voor innovatie, talentontwikkeling, cultuureducatie, werkgelegenheid en publieksbereik in de gehele keten. Omgekeerd geldt dat de BIS-instellingen ook op deze verantwoordelijkheid mogen worden aangesproken. Solidariteit met het culturele ecosysteem waarvan men deel uitmaakt, is een *must*.

De raad roept de rijkscultuurfondsen, provincies en gemeenten op om eveneens een coullancebeleid te (blijven) voeren met betrekking tot de door hen meerjarig gesubsidieerde instellingen. Voor hen geldt immers dezelfde problematiek als voor de BIS-instellingen.

Terugblik

De corona-addenda laten zien hoe de BIS-instellingen de afgelopen periode hebben geopereerd onder steeds veranderende omstandigheden, waarin zij hun plannen bij voortduring moesten aanpassen. Enerzijds dwong de crisis tot adaptatie en nodigde zij uit tot innovatie – dit werd ook mogelijk gemaakt door behoud van subsidie, het daaraan verbonden coullancebeleid, en de generieke en specifieke steunmaatregelen. Dit pakket aan maatregelen maakte het dit deel van de sector mogelijk om ondanks de stagnatie van eigen inkomsten toch te blijven functioneren en zelfs te innoveren. De BIS-instellingen hebben dit zeer gewaardeerd en hebben dit ervaren als een blijk van vertrouwen. Zij konden daardoor aan de slag met toekomstgerichte innovaties (denk aan digitalisering of nieuwe vormen van publieksbereik) die ook vóór de crisis al in de pijplijn zaten, maar die door de hoge werkdruk en door gemaakte prestatieafspraken met subsidiegevers eerder niet konden worden gerealiseerd. In crisistijd kwamen tevens vele nieuwe, soms onverwachte samenwerkingsverbanden tot stand tussen BIS-instellingen en culturele en maatschappelijke partners die leidden tot nieuwe manieren van deelname aan cultuur. Veel BIS-instellingen gaven te kennen zich licht bevrijd te voelen door het wegvallen van de productiedwang; dit opende perspectieven om groter, creatiever, flexibeler te denken, om een stip op de horizon te zetten.

Anderzijds zagen de instellingen zich geconfronteerd met een stevige afname en een constante wijziging van presentatie- en samenwerkingsmogelijkheden, werkgelegenheid, inkomstenbronnen en internationale uitwisseling. Coronamaatregelen vroegen steeds iets anders van de instellingen. Bestaande routines kwamen te vervallen, wat de inspanningen voor elk individueel project verveelvoudigde. Hoewel geen van de BIS-instellingen in haar voortbestaan werd bedreigd, verzwakte als gevolg van de coronacrisis op sommige plekken het culturele ecosysteem waarvan deze instellingen deel uitmaken: een groot aantal werkenden verliet de sector (zoals marketeers, productieleders en technici); partnerorganisaties vielen weg; private financiers trokken zich terug; contact met bestaand en nieuw publiek werd bemoeilijkt door de onzekerheid van al dan niet kunnen presenteren; vertrouwde afspraken tussen productie- en presentatieplekken sneuvelden. Als gevolg van het continu moeten op- en afschalen bij zoveel onzekere factoren, kwam de mentale gezondheid van werknemers, naarmate de crisis vorderde, steeds meer onder druk te staan.

Vooruitblik

De in juni ingediende addenda en een reeks gesprekken die de raad in september met (bijna) alle BIS-instellingen voerde, tonen duidelijk aan dat zowel het onzekere speelveld als de behoefte en noodzaak tot innovatie de komende jaren pregnant blijven. Dat op het moment van publicatie van dit briefadvies de coronamaatregelen grotendeels zijn opgeheven (overigens met uitzondering van de evenementensector en de nachthoreca, die de culturele sector beide raken), betekent nog geen herstel van vertrouwde werkwijzen, relaties en verdienmodellen. De overtuiging groeit, en wordt steeds breder gedragen, dat werkwijzen, relaties en verdienmodellen de komende periode voorgoed zullen (moeten) worden herijkt. Innovatie is nodig om crisissituaties beter te kunnen hanteren (denk ook aan de verdere, onzekere ontwikkeling van het coronavirus en de invloed daarvan op onze samenleving) maar ook om nauwer aan te sluiten op de grotere vraagstukken van deze tijd. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan technologie/digitalisering, de inclusieve samenleving, het klimaat, duurzaam ondernemen en fair practice.

De raad deelt daarnaast de recent uitgesproken verwachting van de Taskforce Culturele en Creatieve Sector dat de coronacrisis van de afgelopen anderhalf jaar nog een lang na-ijleffect zal hebben voor de sector. De Taskforce voorziet een inkomstenderving die ook gedurende de eerste twee kwartalen van 2022 nog 530 miljoen euro bedraagt.³ De toch al fragiele balans tussen aanbod en afname is door de crisis uit het lood geslagen, met als gevolg dat de afzet van tentoonstellingen, voorstellingen en concerten onder druk staat. Uit de corona-addenda, de recente gesprekken van de raad met de BIS-instellingen en inschattingen van de Taskforce blijkt dat een aantal zaken na de crisis niet meer zijn zoals ze waren en naar verwachting niet meer op de oude manier terugkeren (zie onder 'uitdagingen'). Het zal tijd kosten voordat een nieuw evenwicht is gevonden.

Bij het ontwikkelen van beleid voor de komende periode moet tot slot ook rekening worden gehouden met verschillende scenario's aangaande de verdere ontwikkeling van het coronavirus. Van de vijf mogelijke toekomstscenario's rond het virus die de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen recent uitwerkten,⁴ hebben er minstens drie directe negatieve consequenties voor de culturele sector, zoals door de noodzaak van lockdowns bij een uitbraak van een ernstige virusvariant of door de invloed van een groot besmettingsrisico op het bezoekgedrag van publiek. De raad sluit zich aan bij de WRR en de KNAW waar zij schrijven: 'Welk scenario zich zal voltrekken is op voorhand niet duidelijk. Wel duidelijk is dat het slechts rekening houden met de meer gunstige scenario's het regeringsbeleid op het verkeerde been kan zetten. De onzekerheid onderstreept het belang van een goede crisisvoorbereiding en het belang van maatschappelijke weerbaarheid.'⁵

Uitdagingen

Hieronder gaat de raad kort in op enkele onzekere factoren waarvoor de komende jaren met innovatieve strategieën een oplossing moet worden gezocht. Juist de BIS-instellingen kunnen hier volgens de raad een rol in vervullen, mits uw beleid hen daartoe faciliteert.

³ https://www.kunsten92.nl/wp-content/uploads/2021/08/2-Persbericht-nieuwe-raming-Taskforce-28-aug-2021.pdf?utm_source=MailingLijst&utm_medium=email&utm_campaign=27-08-2021

⁴ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) en de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), 'Navigeren en anticiperen in onzekere tijden', september 2021.

⁵ WRR en KNAW, 'Brief aan de informateur inzake Scenariostudie COVID-19', juni 2021.

- *De verhouding tussen live en digitale activiteiten.* De coronacrisis heeft een waardevolle groei laten zien van digitale initiatieven, in soms zeer innovatieve artistieke vormen en werkwijzen. Idealiter vinden inspanningen op dit terrein hun weg naar de toekomst en blijft digitalisering structureel onderdeel van het culturele aanbod, ook om de toegankelijkheid en het bereik van dit aanbod voor veel meer publiek te vergroten. Investerings in digitalisering kosten echter (veel) geld en de inkomsten van digitale bezoekers (eventueel bij hybride presentatievormen) zijn nog onzeker en vooralsnog fors te laag om de hoge kosten te dekken. De kosten gaan hier duidelijk voor de baat uit. Ook ziet de raad intussen een terugkeer naar live activiteiten, wat de focus voor een deel weer van de digitale weg haalt. Een doordachte strategie is nodig om digitale en live activiteiten op een vruchtbare manier binnen organisaties te combineren. Idealiter hebben instellingen een dusdanige expertise in huis dat ze flexibel kunnen schakelen tussen live en digitaal en beide desgewenst naast elkaar kunnen aanbieden ('hybride'). Dat vraagt om een verregaande digitale transformatie, waarbij ook aandacht is voor het exploreren van alternatieve verdienmodellen.
- *De relatie met publiek en het verwerven van publieksinkomsten.* Op dit moment is het gedrag van het publiek onzeker. Hoewel veel weer kan en mag, stroomt het live publiek nog niet in groten getale toe. Gehoorde verklaringen zijn bijvoorbeeld onbekendheid met en onzekerheid rond het gebruik van de coronacheck-app, de aarzeling om zich weer in groepen mensen te begeven, het inmiddels veranderde vrijetijdsleven, en de drempel om zich te laten testen voor cultuurbezoek voor niet-gevaccineerden. Nieuwe en vernieuwde strategieën zijn nodig om publiek opnieuw te werven en potentiële bezoekers te doen inzien dat cultuurbezoek veilig is. Te denken valt aan cultuurbrede publiekscampagnes, maar ook moeten instellingen zich opnieuw beraden op hun publieksbenadering. Hier kan ook de zojuist genoemde digitalisering een rol spelen; publiek voor digitale presentaties kan even waardevol zijn als live publiek en beide groepen zullen in de toekomst ook deels overlappen. Online uitingen kunnen ook een wegbereider zijn voor publiek dat live activiteiten nog niet weet te vinden. Manieren om voldoende inkomsten te verwerven voor digitaal aanbod dienen nog te worden ontwikkeld, omdat hier eerst grote investeringen nodig zijn (zie hierover ook de adviezen 'Onderweg naar overmorgen' en 'Sterker uit Corona').
- *De relatie tussen afnemers (zoals podia) en aanbieders (zoals podiumkunstproducenten).* De raad ontvangt veel signalen dat podia de komende tijd voorzichtiger (moeten) programmeren en dat uitkoopsommen – de bedragen die podia aan spelers betalen om te komen optreden – in sommige gevallen sterk zijn gedaald. Verwacht wordt dat deze bedragen niet snel terugkeren op hun oude niveau vanwege de onzekerheid over te verwachten publieksinkomsten onder podia én vanwege financiële problemen onder de gemeenten die de podia vaak financieel ondersteunen. Tegelijk worden de kosten voor fair practice juist hoger (bijvoorbeeld als gevolg van het inwerkingtreding van nieuwe cao's, de invoering van de Wet arbeidsmarkt in balans, en aanpassingen op grond van de Fair Practice Code), en zal meer geld moeten worden uitgetrokken voor het binden van publiek en voor de voorbereiding op diverse toekomstscenario's rond de ontwikkeling van corona. Dit zijn kostenposten waarvoor idealiter afnemers en aanbieders gezamenlijk verantwoordelijkheid dragen. De raad signaleerde al in enkele sectoradviezen in 2017 en 2018 dat de afstemming tussen afnemers en aanbieders aan herijking toe is. De komende periode wordt dit des te prangender, wat vraagt om een nog intensievere dialoog tussen afnemers en aanbieders over gezamenlijk te bereiken doelstellingen.

- *De relatie met private financiers.* Private inkomsten zijn tijdens de coronacrisis teruggelopen en herstel ervan is onzeker, omdat ook andere sectoren sterk zijn geraakt door de crisis en een minder zichtbare cultuursector bovendien tot minder private investeringen leidt. Uit divers onderzoek is bekend dat sponsorschappen het meest succesvol en duurzaam zijn wanneer er een wederkerig profijt geldt; dit vraagt van culturele instellingen om duurzaam te investeren in nieuwe of hernieuwde partnerschappen met relevante partners uit het bedrijfsleven. Idealiter versterken financierende en gefinancierde partij elkaar in voor- en tegenspoed.
- *De relatie met onderwijs- en educatie-instellingen.* Cultuuronderwijs en cultuureducatie zijn van groot belang voor de ontwikkeling van kinderen, jongeren en volwassenen. Door de coronacrisis hebben scholen en cultuurinstellingen een lange periode veel minder intensief kunnen samenwerken. Het aanhalen van de banden en het weer opbouwen van de samenwerking kost veel tijd en energie. Het is nodig te investeren in partnerschappen die toekomstbestendiger en wederkeriger zijn. In het onderwijs kan bijvoorbeeld de inzet van cultuurprofessionals óók een gedeeltelijk antwoord zijn op het lerarentekort. Hier ligt nadrukkelijk een kans om structureel sterker uit de crisis te komen. Die kans wordt niet als vanzelf aangegrepen via het Nationaal Programma Onderwijs, dat vooral is gericht op het wegwerken van onderwijsachterstanden op de korte termijn en hoofdzakelijk focust op het cognitieve.
- *De internationale rol van Nederlandse culturele instellingen en hun internationale relaties.* De internationale effecten van de coronacrisis op de culturele sector zijn groot; zo staan internationale tournees, tentoonstellingen en uitwisselingen onder druk door het wegvallen van internationale partners en afspraken, en wordt import van internationaal werk bemoeilijkt, evenals internationaal bezoek aan Nederlandse instellingen. Sommige groepen BIS-instellingen hebben hier in hoge mate onder te lijden omdat hun werk sterk internationaal georiënteerd is; zo was het voor postacademische instellingen moeilijker om kunstenaars naar Nederland te halen en konden muziekensembles moeilijker (intercontinentaal) reizen. Tegelijk heeft de coronacrisis sommige instellingen doordrongen van het besef dat internationaal per vliegtuig reizen voor (zeer) kortstondige uitwisselingen of tournees misschien niet meer van deze tijd is; hier kan digitalisering een deel van het antwoord vormen. Live internationale aanwezigheid vraagt dan om geïntensiverde vormen, zoals langduriger samenwerking met internationale presentatieplekken, festivals, kunstenaars of producenten.
- *De aantrekkelijkheid van de culturele sector als werkveld.* De arbeidsmarkt in de cultuursector had al voor de coronacrisis te kampen met problemen, met als belangrijkste: structurele onderbetaling, gebrek aan ontwikkel- en doorstroomkansen en gebrek aan secundaire arbeidsvoorwaarden die in andere bedrijfstakken al veel gangbaarder zijn. Ook het hoge aandeel zzp'ers in relatie tot (te) lage honoraria en gages is kenmerkend voor de arbeidsmarktproblematiek in deze sector. Waar de culturele sector in inhoudelijk opzicht voor velen een werkveld is om van te dromen, stoten de matige arbeidsvoorwaarden veel (potentiële) werkenden af. Het gebrek aan werk tijdens de coronacrisis heeft het werkveld minder aantrekkelijk gemaakt. De raad hoort van veel BIS-instellingen dat onmisbare professionals als productieleders, technici en marketeers hun heil in andere sectoren zijn gaan zoeken en niet terugkeren, en ook kunstenaars hebben zich laten omscholen, bijvoorbeeld naar de zorg of het onderwijs. Het wordt voor de komende jaren een uitdaging om de culturele sector weer als aantrekkelijk werkveld op de kaart te zetten. Bouwen aan fair practice is één van de

facetten die daarvoor nodig zijn. Het bevorderen van een veilige, inclusieve werkomgeving is een tweede. Ook kan gedacht worden aan een gezamenlijke campagne om cultuur onder aankomende studenten, afstuderenden en werkzoekenden als mogelijk werkveld te presenteren.

Conclusies

Voor de komende tijd zijn volgens de raad zowel herstel en adaptatie als versteviging en innovatie van de culturele sector cruciaal. BIS-instellingen zijn bij uitstek instellingen die, mits zij voldoende steun en vertrouwen ondervinden vanuit de subsidiënt, opgewassen zijn tegen deze taken. Hun opname in de BIS is immers gegrond in een stevige inhoudelijke kwaliteit, een gedegen bijdrage aan vernieuwing, talentontwikkeling en educatie, en een deskundig ondernemerschap. De wijze waarop deze instellingen de crisis hebben aangegrepen om zich aan te passen en te innoveren, omvat reeds een deel van het antwoord op de toekomst. Indien het lukt deze energie te behouden en deze te blijven delen met (ook niet-gesubsidieerde) partners binnen het culturele ecosysteem, kunnen de BIS-instellingen mede-aanjagers zijn van een grootschalige herstel- en innovatiebeweging.

Wezenlijk is dan wél dat deze instellingen de komende jaren de kans blijven krijgen om de ingezette adaptaties en innovaties verder te onderzoeken en te ontplooien. Daartoe moeten ze ruimte krijgen om de hun toegekende middelen op verantwoorde wijze in te zetten ter realisatie van hun visie en missie, zonder dat zij daarbij gehouden zijn aan harde kwantitatieve prestatieafspraken die in crisistijd zijn vastgesteld op basis van vóór de crisis gemaakte plannen. Net zo wezenlijk is dat de BIS-instellingen hun verantwoordelijkheid in het culturele ecosysteem blijven nemen, zeker als de mogelijkheden tot samenwerking, opdrachtverlening en publieksbereik met een gunstig verloop van de coronapandemie ruimer zijn dan in de afgelopen periode.

Van coulance- naar herstel- en innovatiebeleid

Uit voorgaande korte terugblik, vooruitblik en uitdagingenanalyse blijkt dat er vele kansen liggen, maar ook dat het de komende jaren niet wenselijk is om instellingen te houden aan de gemaakte kwantitatieve prestatieafspraken. Zowel de verdere ontwikkeling van het coronavirus als de nasleep van de afgelopen periode speelt daarbij een cruciale rol.

Daarnaast moet het instellingen ook mogelijk worden gemaakt af te wijken van hun oorspronkelijke activiteitenplannen waar dit ten gunste komt aan doelstellingen op het gebied van innovatie, fair practice, diversiteit en inclusie, goed bestuur, of het verstevigen van de culturele, maatschappelijke en/of economische rol. De raad vindt het belangrijker dat de sector stappen zet op het gebied van het implementeren van de drie codes en op het gebied van zijn toekomstbestendigheid (in de vorm van innovaties en aanpassingen) dan dat hij zich in bochten wringt om een vooraf overeengekomen aantal prestatiedoelen te behalen.

In hun corona-addenda geven veel instellingen aan te verwachten dat in 2024 de oorspronkelijk beoogde publieksinkomsten weer gehaald kunnen worden (dus conform hun plannen uit 2020). In de gesprekken die de raad in september voerde, leek de onzekerheid hierover iets toegenomen, omdat publiek vooralsnog minder snel terug lijkt te keren dan gehoopt. Het lijkt de raad daarom onverstandig de instellingen te houden aan de geraamde cijfers.

De raad adviseert u op grond hiervan het door u gevoerde ‘coulancebeleid’ tot en met 2024, dus gedurende de hele subsidieperiode, voort te zetten. De raad ziet voortzetting van dit beleid als een noodzakelijk en kansrijk middel om de productie en de werkdruk weer naar een gezond niveau te brengen en ingezette adaptaties en innovaties te bevorderen. Een dergelijk beleid kan er ook toe bijdragen dat instellingen in geval van nieuwe corona-uitbraken en -maatregelen wendbaarder zijn om in te spelen op gewijzigde omstandigheden. In plaats van te spreken over een ‘coulancebeleid’, adviseert de raad met het oog op de daadwerkelijke functie van een dergelijk beleid de term ‘herstel- en innovatiebeleid’ te gebruiken.

Kwalitatieve monitoring

In de monitoring van instellingen is het dan belangrijk instellingen niet af te rekenen op kwantitatieve resultaten. Wel is het relevant te bekijken hoe instellingen invulling geven aan hun missie en visie en hoe ze daarbij hun verantwoordelijkheid nemen voor het culturele klimaat in regio of land (het culturele ecosysteem waarvan ze deel uitmaken), voor eerlijk werk- en opdrachtgeverschap in de sector (fair practice), en voor diversiteit en inclusie binnen hun organisaties en onder het publiek. Hierbij kan ook hun maatschappelijke rol worden bekeken (zoals hun werk voor en met scholen, zorginstellingen, buurthuizen, omroepen, debatcentra, et cetera).

Een dergelijke, meer op inhoud dan op aantallen gebaseerde blik kan een beter licht werpen op de artistieke, maatschappelijke en economische functie van instellingen, en daarmee op de vraag in welke mate cultuursubsidies bijdragen aan de doelstellingen van cultuurbeleid. De raad sprak hierbij in eerdere adviezen van subsidiëring en monitoring op basis van ‘impact’; een term die hij de komende periode opnieuw tegen het licht zal houden. Zoals de crisis nog eens heeft onderstreept, is de toegevoegde waarde van culturele instellingen niet eenduidig af te meten aan aantallen speelbeurten en exposities, bezoekerjfers en publieksinkomsten.

Een aantal zaken verdient specifiek aandacht in de inhoudelijke monitoring tijdens de resterende jaren van deze beleidsperiode, en zou tevens een belangrijke rol kunnen spelen in een eventueel herstelpakket. Naast de verdere implementatie van de drie codes (zie ook hieronder) zijn dit volgens de raad:

- de zorg voor werknemers en de werkgelegenheid en honorering die BIS-instellingen aan zzp'ers kunnen bieden, omdat deze (grote) groep werkenden sterk is geraakt door de crisis terwijl hun expertise onmisbaar is voor de sector;
- de mate waarin BIS-instellingen ruimte (blijven) bieden aan beginnend talent, omdat de ruimte om (betaald) te werken en zich te presenteren voor deze groep tijdens de coronacrisis schaarser is geworden en niet tot een verloren generatie mag leiden;
- het belang van de verdere ontwikkeling van digitalisering;
- de ontwikkeling van online publiek in relatie tot de terugkeer van fysiek publiek, waarbij de raad benadrukt dat de ene groep niet in belang onderdoet voor de andere;
- de besteding van de middelen uit steunmaatregelen en de financiële weerbaarheid van de instellingen in de komende jaren.

De raad adviseert u over deze zaken inhoudelijk, en vanuit vertrouwen, met de instellingen in gesprek te gaan. Hij zal ook zijn eigen monitoring op basis van deze prioriteiten inrichten. De door de instellingen ingediende addenda vormen bruikbare uitgangspunten voor dit gesprek;

hierin hebben de instellingen immers uiteengezet hoe zij in crisistijd invulling zijn blijven geven aan hun missie en visie.

Vasthouden aan de codes

U vroeg de raad specifiek vanuit het perspectief van fair practice naar de addenda te kijken, conform de motie van de leden Asscher en Belhaj.⁶ De raad meent dat naleving van de Fair Practice Code, evenals van de Code Diversiteit en Inclusie en de Governance Code Cultuur, onder invloed van de coronacrisis alleen maar aan belang heeft gewonnen. Deze codes kunnen instellingen een handzame leidraad bieden bij het maken van de juiste afwegingen ten aanzien van de omgang met zzp'ers en het werven, inzetten en belonen van personeel. Ook waar het gaat om het aanpassen van programma's en het ontwikkelen van nieuwe ideeën zijn genoemde codes onmisbare gereedschappen. De raad verwacht dat instellingen hierbij keuzes zullen maken die niet alleen 'niet botsen' met de codes, maar ook (sterk) bijdragen aan het verder implementeren hiervan. De codes zijn immers door de sector zelf opgesteld vanuit een gezamenlijk gevoelde noodzaak zich op deze terreinen stevig te verbeteren. Het feit dat veel instellingen nieuw personeel moeten aannemen, nieuwe contracten moeten afsluiten, hun eigen organisaties moeten hervormen en op nieuwe manieren moeten uitreiken naar publiek, creëert grote kansen voor de bevordering van fair practice, diversiteit/inclusie en goed bestuur bij de BIS-organisaties – bijvoorbeeld door bij de invulling van vacatures gericht te zoeken naar kandidaten die de lacunes op het gebied van diversiteit en inclusie in het personeelsbestand oplossen. De raad spreekt de concrete verwachting uit dat instellingen diversiteit en inclusie een prominente rol geven in de herijking die zij doormaken. Ook keuzes om al dan niet te investeren in digitalisering en het aanbod digitaal toegankelijk te maken voor een breed publiek, kunnen langs de lijn van de codes worden gelegd. De raad zal hier in de monitoring bijzondere aandacht aan besteden.

Verlenging subsidieperiode

De raad pleit hiernaast voor een verlenging van de subsidieperiode 2021-2024 met twee jaar. Verlenging van de subsidieperiode geeft de meerjarig gesubsidieerde instellingen de tijd om eerst voldoende van de crisis te herstellen en aan de slag te gaan met noodzakelijke en/of kansrijke innovaties, voordat zij alweer nieuwe plannen moeten ontwikkelen en realistische inschattingen moeten maken voor een onzekere periode daarna. Het geeft bovendien overheden, rijkscultuurfondsen en de raad de tijd en gelegenheid om een vernieuwd, effectiever bestel te doordenken, dat beter bijdraagt aan de wendbaarheid en weerbaarheid van de gehele sector. De raad schetst in een separaat briefadvies drie scenario's met betrekking tot de duur van de subsidieperiode 2021-2024, waarin hij ingaat op de gevolgen van niet verlengen, verlengen met één jaar, en verlengen met twee jaar.

Deel 2. Indrukken op basis van de corona-addenda

In het tweede gedeelte van voorliggend advies deelt de raad zijn algemene bevindingen op basis van de corona-addenda en de gesprekken die hij in september naar aanleiding hiervan voerde met (bijna) alle BIS-instellingen.

De instellingen hebben in hun addenda de vraag beantwoord hoe zij plannen en prestaties

⁶ Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 2019-2020, 32 820, nr. 365.

aanpassen aan de veranderde omstandigheden, rekening houdend met hun missie en visie en de voorwaarden die horen bij de betreffende functie in de BIS. Daarnaast vulden de instellingen opnieuw een prestatieoverzicht in en dienden zij een sluitende begroting in voor de jaren 2021 en 2024. De raad heeft bij het bekijken van de addenda, conform uw verzoek, geen beoordelende rol ingenomen. Ook heeft hij instellingen niet met elkaar willen vergelijken. De best practices die hij in dit advies noemt, zijn bedoeld ter illustratie.

De vrije vorm waarin de addenda konden worden aangeleverd leverde een rijke verzameling aan documenten op, die weliswaar ongelijksoortig is in inhoud en uitvoerigheid, maar die veel bruikbare aanknopingspunten biedt voor de monitoring van de instellingen door de raad en door het ministerie van OCW. Samen schetsen de addenda een goed beeld van hoe het de BIS-instellingen vergaat. Hieronder geeft de raad daarvan een beknopte indruk.

Algemene indruk

De addenda en de gesprekken die de raad in september met de instellingen voerde, onderstrepen het beeld van de raad dat de sector enerzijds een groot adaptatie- en innovatievermogen bezit, en anderzijds mentaal overbelast is geraakt door de vele onzekerheden en aanpassingen. Financieel staan instellingen er dankzij de goede steunmaatregelen in het algemeen gezond voor, maar er leven grote zorgen over de terugkeer van publiek, het verstoorde internationale veld en het verwerven van eigen inkomsten, mede in relatie tot de verhoging van kosten voor innovatie, op- en afschalen, en fair practice. Voor een deel benoemde de raad deze uitdagingen al in het eerste gedeelte van dit advies. Hieronder gaat de raad op enkele belangrijke facetten uit de addenda explicieter in.

Innovatie en digitalisering

De crisis heeft instellingen gedwongen tot reflectie en introspectie. Het tijdelijk wegvallen van een overvolle planning en productiedruk leidde bij veel BIS-instellingen tot het ontwikkelen van interessante nieuwe vormen. Velen sloegen (meer) aan het experimenteren met digitaal aanbod – het internet bleef immers geopend. Ook samenwerking met (lokale) publieke omroepen kwam (veel) vaker tot stand. Positieve bijvangst bleek al snel dat hiermee publiek werd bereikt dat doorgaans de weg naar culturele instellingen niet, of minder frequent, weet te vinden.

De crisis heeft als katalysator gewerkt voor digitalisering. Enkele instellingen waren er al veelvuldig mee bezig, voor andere werd digitalisering uit nood geboren. De meeste instellingen zijn inmiddels doordrongen van de kansen die online werken, samenkomen en presenteren bieden. Genoemd in de addenda en de gesprekken worden de kansen voor publieksbereik, toegankelijkheid en inclusiviteit, duurzaamheid, (internationale) uitwisseling en de overdracht van vakkennis. De plek die digitalisering krijgt in de programma's verschilt nog sterk: voor een deel van de instellingen schuilt de toegevoegde waarde vooral in de mogelijkheden voor randprogrammering en educatieve activiteiten, waarbij de kernactiviteiten in hoofdzaak live/fysiek blijven plaatsvinden. Andere instellingen willen ook een deel van hun kernactiviteiten digitaliseren.

Voor de komende periode staat het vraagstuk hoog op de agenda hoe voor digitaal aanbod gezonde verdienmodellen kunnen worden ontwikkeld en hoe de investeringslasten kunnen worden gedekt, te meer wanneer ook de reguliere activiteiten weer steeds meer aandacht en middelen eisen. Een deel van het antwoord ligt in het verenigen van de krachten, zoals via het

delen van data en online omgevingen. Veel genoemd wordt het dilemma hoe voldoende publieksinkomsten binnen te halen met digitaal aanbod; publiek blijkt het meest te betalen wanneer de toegang vrij is en publiek na afloop om een vrijwillige bijdrage wordt gevraagd, maar deze bijdragen dekken bij lange na niet de kosten die met productie, opname en montage gepaard gaan. Tegelijkertijd zijn de digitale activiteiten voor veel organisaties complementair aan hun traditionele uitingen en bieden zij toegankelijke, inclusieve cultuurervaringen voor een breed potentieel publiek.

Om bovenstaande vraagstukken te onderzoeken, heeft u de rijkscultuurfondsen op advies van de raad opdracht gegeven een Innovatielab Digitalisering in te richten. Opvallend genoeg benoemen slechts enkele instellingen interesse voor of inmenging in dit lab in hun addenda.

De raad meent dat een strategische innovatieagenda nodig is om de digitale transitie in goede banen te leiden, ook om te zorgen dat deze rol niet wordt overgenomen door grote technologiebedrijven. Naast het ontwikkelen van bruikbare verdienmodellen is ook vermeerdering nodig van kennis en expertise op het gebied van technologie, digitale marketing et cetera. De raad zal in 2022 separaat adviseren over digitalisering in de culturele sector, maar wijst hier alvast op het belang van een instrument als een scholingsfonds om om- en bijscholing van medewerkers te stimuleren.

Werk- en opdrachtgeverschap

De raad heeft met extra aandacht bekeken hoe BIS-instellingen in deze tijd omgaan met hun werk- en opdrachtgeverschap. Wat betreft vast personeel geven de addenda het beeld dat instellingen niet of nauwelijks werknemers hebben hoeven ontslaan. Wel is bij sommige organisaties door natuurlijk verloop het personeelsbestand geslonken en zijn hiervoor een tijdlang geen vacatures geplaatst.

De uitdagingen voor de instellingen in de omgang met zzp'ers zijn aanzienlijk groter. De raad maakt zich zorgen om de situatie van deze groep werkenden in de sector. Zij is voor werk afhankelijk van verschillende opdrachtgevers, zonder dat één opdrachtgever de eindverantwoordelijkheid heeft. De werkloosheid van een zzp'er wordt daarom vaak niet gezien. Het staat buiten kijf dat met name freelancers zonder institutionele inbedding niet volledig gecompenseerd zijn voor geleden schade en er voor hen geen structurele oplossing bestaat. De raad stelde dit eerder al aan de orde in zijn advies 'Sterker uit Corona'. Hij verwijst in dit opzicht ook naar het onderzoek 'Ongelijk getroffen, ongelijk gesteund' van onder andere de Boekmanstichting.⁷

Veel BIS-instellingen, zoals de podiumkunstproducenten, melden zzp'ers te hebben doorbetaald voor reeds gepland werk dat niet kon doorgaan. Sommige instellingen hebben nieuwe projecten opgezet om vaste medewerkers en een deel van de flexibele medewerkers aan het werk te houden. Het is echter niet aannemelijk dat de inkomsten uit deze extra activiteiten voor de zzp'ers het inkomstenverlies compenseren voor de projecten waaraan ze anders (mogelijk) hadden meegewerkt, vaak bij diverse instellingen binnen én buiten de BIS. Een voorbeeld van eerlijk opdrachtgeverschap dat de raad veel ziet bij BIS-instellingen, is het doorschuiven van projecten naar een later jaar en de oorspronkelijk gevraagde zzp'er dan alsnog betrekken. Hoewel dit vanuit het opdrachtgeverschap *fair* is, betekent het voor de

⁷ Boekmanstichting, SiRM en Significant APE, 'Ongelijk getroffen, ongelijk gesteund. Effecten van de coronacrisis in de culturele sector', mei 2021.

zzp'er niettemin inkomstenderving in het jaar waarin de opdracht oorspronkelijk zou hebben plaatsgevonden.

De raad vindt het belangrijk dat BIS-instellingen zich blijven beraden op de vraag hoe zzp'ers een stabielere positie op de culturele arbeidsmarkt kan worden geboden, bijvoorbeeld door betere betalingen (waardoor ook reserves kunnen worden opgebouwd) of door opdrachtovereenkomsten langere tijd voorafgaand aan projecten vast te stellen. Het grote aandeel werkenden in de sector dat afhankelijk is van freelance contracten moet tevens onder de loep worden genomen bij het beantwoorden van enkele prangende vraagstukken rond subsidiëring en het bestel in de hiernavolgende subsidieperiode. Het probleem rond de slecht betaalde zzp'er die niet kan zorgdragen voor zijn eigen pensioen- en ziektekostenvoorziening staat al langer op de agenda van de raad.

Ten slotte melden veel BIS-directies dat zij, net als in andere sectoren, te maken hebben met complexe vraagstukken omtrent de vaccinatiestatus van medewerkers en het testbeleid. Als werkgevers hebben zij de plicht om een veilige omgeving te realiseren voor hun personeel, terwijl zij niet bij hun personeel mogen afdwingen zich te laten vaccineren of te testen. Dit leidt soms tot botsingen, ook in de samenwerking met partnerorganisaties.

Financiële gezondheid

Er is, ook door de raad, reeds uitvoerig beschreven hoezeer de coronacrisis financiële schade heeft toegebracht aan de culturele sector. De BIS-instellingen staan echter geen van alle op omvallen dankzij de ruimhartige noodsteun. Hiermee kon de continuïteit van deze vitale instellingen uit de Culturele basisinfrastructuur worden gewaarborgd en konden instellingen alternatieve activiteiten ontplooiën. In het kader van een weerbare sector blijft het in de ogen van de raad daarnaast wenselijk om buffers te kunnen opbouwen om de vele onzekerheden het hoofd te bieden, en derhalve eventueel nog niet gebruikte steungelden te kunnen inzetten gedurende de komende jaren.

Uit de addenda blijkt dat de publieksinkomsten van de BIS-instellingen in vrijwel alle gevallen zijn afgenomen. Er waren minder mogelijkheden om publiek te ontvangen, of dit kon enkel op kleinere schaal. Publieksinkomsten uit digitaal aanbod zijn nog niet vanzelfsprekend. Podia zijn lagere bedragen (uitkoopsommen) gaan betalen voor voorstellingen. Ook alternatieve geldbronnen werden schaarser, omdat fondsen sterk worden overvraagd en veel sponsors zich hebben teruggetrokken.

Uit een analyse blijkt dat de gemiddelde verwachte totale eigen inkomsten over 2021 met 47 procent dalen ten opzichte van de oorspronkelijke begrotingen. Daaraan zijn voornamelijk de sterk teruggelopen publieksinkomsten debet, maar ook het opdrogen van andere financieringsbronnen, zoals sponsorinkomsten. Ook de activiteitenlasten daalden, maar minder sterk dan de baten.

De instellingen verwachten de komende jaren voorzichtige verbetering; de meeste instellingen ramen in hun addenda de inkomsten en uitgaven in 2024 min of meer op het oude niveau, dus nagenoeg conform de begroting zoals ingediend bij de oorspronkelijke BIS-aanvraag. De verwachte eigen-inkomstendaling over 2024 bedraagt gemiddeld nog maar 4,3 procent ten opzichte van de oorspronkelijke begrotingen.⁸ Dit kan echter ook wensdenken

⁸ Interne analyse door ministerie van OCW.

zijn; de raad verwijst in dit kader ook naar de eerdergenoemde scenarioverkenning door de WRR en de KNAW, die rekening houdt met een mogelijk blijvende of terugkerende invloed van het coronavirus op de samenleving. De bij de addenda gevraagde hernieuwde begrotingen zijn opgesteld zonder dat de instellingen zicht hadden op het verdere verloop van de crisis en de maatregelen. Blijkens de gesprekken die de raad in september voerde met de BIS-instellingen, zijn delen van de sector inmiddels minder optimistisch over de komende jaren. Veel instellingen hebben door voortschrijdend inzicht hun prognoses inmiddels naar beneden bijgesteld.

De onzekerheid over het verdienvermogen van de komende jaren wordt aangewakkerd door verschillende onzekere factoren, waarvan een aantal al in dit advies is benoemd. Er spelen vragen over de terugkeer van het publiek en de mogelijke verdiensten van de noodzakelijke digitaliseringsslag, te meer omdat daar juist grote investeringen mee gemoeid gaan. Ook is internationaal reizen (en de daarmee gepaard gaande inkomsten) aan herbezinning onderhevig, nog los van de vraag wanneer de internationale situatie omtrent corona onbeperkt reizen weer toelaat. Ten slotte is zoals al benoemd ook de toekomstige ontwikkeling van de coronacrisis niet te voorspellen. Al met al is de raad niet optimistisch over de langetermijngevolgen van de crisis op de financiële gezondheid van de culturele sector.

Mentale gezondheid

De instellingen hebben de afgelopen periode in grote onzekerheid, onder steeds wisselende mogelijkheden en beperkingen, hun werk moeten doen. Blijkens de eerder in dit advies genoemde scenarioverkenningen van de WRR en de KNAW blijft de toekomst vooralsnog onzeker. De BIS-instellingen en het culturele ecosysteem waarvan zij deel uitmaken, maakten en maken grote veranderingen door, met vaak een nog onzekere uitkomst. De instellingen zijn er inmiddels van overtuigd dat een en ander verregaande consequenties heeft voor de bedrijfsvoering, de financiële huishouding, het artistieke of inhoudelijke proces, werk- en opdrachtgeverschap en publieksbereik. Welke consequenties dat zijn, is echter nog niet te voorspellen.

De raad maakt zich ongerust over de mentale ‘metaalmoeheid’ die is opgetreden bij veel werkenden in de sector, ook bij degenen die als werk- of opdrachtnemer bij een van de BIS-instellingen werkzaam zijn. De lange periode van verschuiven, annuleren, opnieuw beginnen en omdenken, net als de aanhoudende onzekerheid, eist zijn tol. De raad verneemt veel signalen van overbelasting bij medewerkers en in veel gevallen van (tijdelijke) uitval. Dit baart hem zorgen, zeker omdat de periode waarin een flexibele en wendbare opstelling vereist is, nog niet voorbij is. De raad ziet het scheppen van voorwaarden voor een gezond werkklimaat als een gedeelde verantwoordelijkheid van instelling en subsidiënt. Het pleit in zijn ogen des te meer voor een voortzetting van het coulancebeleid (bij voorkeur onder een andere naam, zoals ‘herstel- en innovatiebeleid’) en een verlenging van de beleidsperiode.

Cultuureducatie

De raad gaat ten slotte in op enkele zorgwekkende observaties ten aanzien van cultuureducatie. Hoewel BIS-instellingen hier gerichte programma’s voor ontwikkelen (en dit ook een criterium is voor de BIS), zijn met name scholen vooralsnog huiverig om culturele instellingen binnen te halen of deze met de klas te bezoeken. Bovendien hebben scholen hun handen vol aan het heropstarten van hun reguliere werkzaamheden. Digitaal educatieaanbod

vindt wel goed aftrek, en is ook op veel plekken op verrassende manieren ontwikkeld en/of vernieuwd.

De raad stelde al in 'Sterker uit Corona' dat hij voor het herstel van ons land cultuuronderwijs ongekend belangrijk en kansrijk vindt. Hij erkent de noodzaak om cognitieve achterstanden in het onderwijs weg te werken, maar het belang van cultuuronderwijs mag in zijn ogen niet worden onderschat. Cultuureducatie mag niet ondersneeuwen ten faveure van basisvakken als rekenen en taal. Kunst en cultuur dragen in hoge mate bij aan de emotionele en maatschappelijke ontwikkeling van kinderen en jongeren. Juist nu is ook die ontwikkeling heel belangrijk. Veel kinderen en jongeren ervaren mentale of sociale problemen als gevolg van de coronacrisis. Het ervaren en beleven van cultuur – binnen en buiten het onderwijs – kan hun plezier, vertrouwen, onafhankelijkheid, wereldbegrip en mondigheid vergroten, waardoor zij beter met onzekerheid en veranderingen kunnen omgaan. Om de crisis emotioneel en rationeel te verwerken, is meer nodig dan taal- en rekenkundig vermogen.

In 'Sterker uit Corona' bepleitte de raad al structureel te investeren in de verbinding tussen cultuur en onderwijs. Met sterk cultuuronderwijs dat net als de gymles wordt gegeven door professionals uit de cultuursector kan tevens een bijdrage worden geleverd aan het structureel verhelpen van het lerarentekort. De zogenaamde NPO-middelen bieden een uitstekende mogelijkheid om hiermee een substantiële start te maken.

Indrukken per sector

Podiumkunsten

De podiumkunsten in de BIS bestaan voor het overgrote deel uit producerende instellingen (orkesten, theatergezelschappen, muziekensembles en koren, jeugdpodiumkunsten, dansgezelschappen en operaproducenten). Daarnaast zijn er podiumkunstenfestivals en een functie voor beheer en behoud van sectorcollecties.

De podiumkunstensector zag zich geconfronteerd met grote uitdagingen. Bij deze instellingen gaat het immers, meer nog dan bij andere, om de live ontmoeting van publiek en uitvoerenden. Deze sector vormt een complex en kwetsbaar geheel, waarin producenten (aanbieders) en podia en festivals (afnemers) samen verantwoordelijk zijn voor het vinden en binden van publiek, in een constante zoektocht naar evenwicht. De crisis heeft deze balanceer-act sterk verstoord, met blijvende gevolgen. Een voorbeeld is het wegvallen van twee (festival)zomers, waarin normaal gesproken veel experimenteel en pril werk wordt getoond van beginnende makers. Het publiek heeft hen gemist, maar andersom geldt evenzeer dat dit de ontwikkeling van en de doorstroom in de sector flink heeft verstoord.

De plannen en verwachtingen voor de huidige periode zijn voor een zeer groot deel bijgesteld. Sommige producties worden zelfs doorgeschoven naar 2025. De meeste instellingen gingen er in de ingediende addenda van uit dat in 2024 alles weer min of meer 'normaal' zou zijn. Tijdens de gesprekken die de raad in september voerde, kwam echter een pessimistischer beeld naar voren, gebaseerd op het voortschrijdend inzicht dat de coronacrisis diepere wonden zal nalaten en om meer structurele aanpassing zal vragen dan voor de zomer gedacht.

De raad is positief over de voortvarendheid waarmee de instellingen te werk zijn gegaan

tijdens de coronacrisis en constateert dat de instellingen alle zeilen hebben bijgezet om hun verantwoordelijkheid voor het publiek en de sector te blijven nemen. Hoe de instellingen hebben gereageerd op de crisis loopt uiteen. De een omarmde het experiment en de artistieke onzekerheid; de ander probeerde vooral de rust te bewaren in crisistijd. Waar met name grote voorstellingen en concerten geen doorgang konden vinden, was er wel ruimte voor alternatieve kleinschaliger projecten en werden online activiteiten ontwikkeld. De crisis vergrootte tevens de behoefte om op lokaal niveau met andere (culturele) partners samen te werken, bijvoorbeeld met een lokale omroep of de NPO, en aandacht te hebben voor talenten uit de eigen regio.

Deze beweging leidde tot een grotere zichtbaarheid voor meer Nederlanders, een versterkte samenwerking met (lokale en landelijke) culturele en maatschappelijke partners en een toename van digitaal beschikbaar aanbod. Omdat de grootste artistieke kracht (en missie) van de instellingen echter is om in vaak grote bezettingen live voor zalen te spelen, kon deze alternatieve bedrijvigheid het gemis aan kernactiviteiten bij lange na niet opvangen.

Veel van de podiumkunsteninstellingen uiten hun zorgen over de beschikbaarheid van speelplekken en de hoogte van uitkoopsommen of fees (de bedragen die podia betalen aan bespelers, hetzij als vaste som, hetzij als percentage van de publieksinkomsten). Deze zorg geldt sectorbreed, en treft ook veel nieuwe, nog onbekende makers. De podia spelen, in de nasleep van de crisis, meer 'op safe' en hebben daarenboven nog een aanzienlijke hoeveelheid uitgestelde producties te tonen. De druk op de betalingen van de zalen aan gezelschappen, ensembles en dergelijke signaleert de raad als een probleem. Er zijn binnen de sector afspraken gemaakt over de bespelingscondities tijdens het seizoen 2021-2022, met inachtneming van publiekscapaciteit en eventueel overaanbod. De raad moedigt een breed gedragen oplossing, waarbij verschillende partijen uit het veld tot een overeenkomst komen, aan. Wel wijst hij erop dat betalingen voor producties laag kunnen uitvallen, ook als gehandeld wordt conform de gesloten overeenkomst. Dit is voor de langere duur onwenselijk met het oog op fair practice.

De rol en positie van acteurs, schrijvers, componisten en musici is onzeker, vanwege een gebrek aan werk voor deze groepen zzp'ers. Ook de kansen voor nieuw talent en in samenhang daarmee de vorderingen op het gebied van fair practice staan onder druk. Tevens stromen crewleden uit naar andere sectoren, waar ze een zekerder bestaan kunnen opbouwen; deze groepen medewerkers zijn niet zomaar weer teruggewonnen.

De grootste vraagstukken die de producerende instellingen momenteel bezighouden zijn:

- de mentale weerbaarheid van medewerkers en de uitstroom van professionals naar andere sectoren;
- de positie van makers en uitvoerenden, met bijzondere zorg voor beginnend talent;
- de beschikbaarheid van speelplekken;
- de terugkeer van publiek;
- het eigen verdienvermogen en de druk op publieke middelen (aangezien fondsen sterk worden overvraagd en gemeenten bezuinigen);
- de complexiteit van internationaal reizen en het wegvallen van internationale partners.

Differentiatie binnen de podiumkunsten

De raad maakt zich zorgen over de gehele podiumkunstensector en de mate waarin deze is opgewassen tegen de forse onzekerheden die de coronacrisis met zich meebrengt. Voor alle categorieën, of het nu om theater, dans, opera of muziek gaat, geldt dat er grote stappen zijn genomen op het gebied van digitalisering en hybride aanbod, maar dat nog onzeker is hoe deze ontwikkeling kan worden bestendigd als straks de druk weer oploopt om vooral live activiteiten te organiseren – ook omdat voor digitaal aanbod de inkomsten nog te beperkt zijn. Deze zoektocht doet zich alom in de sector voor.

Bepaalde zaken gelden meer specifiek voor bepaalde groepen binnen de producerende instellingen. Met betrekking tot de orkesten vraagt de raad aandacht voor het uitvallen van werk voor remplaçanten; doordat er minder werk was voor de musici in dienst van de orkesten en er alleen in kleinere bezettingen werd opgetreden, was er minder gelegenheid om remplaçanten in te zetten. Het inzetten van remplaçanten is bovendien fors duurder geworden door de inwerkingtreding van de Wet arbeidsmarkt in balans. De afgenomen werkgelegenheid voor deze groep vormt niet zozeer een direct probleem voor de gezondheid van de BIS-instellingen, maar wel voor die van deze groep kwetsbare musici, die voor het op langere termijn goed functioneren van de BIS-orkesten onmisbaar zijn.

De muzikensembles en koren, een nieuwe categorie instellingen in de BIS, mogen normaliter bogen op zeer hoge percentages eigen inkomsten (vaak boven de 60 procent), wat hen juist zeer kwetsbaar maakt nu vooral deze inkomsten uitblijven. De uitkoopsommen dalen, terwijl binnenkort hun cao in werking treedt. Deze cao zal leiden tot een (noodzakelijke) verbetering van arbeidsvoorwaarden voor musici, maar doet de kosten voor de ensembles toenemen.

Met name het enige popensemble in de BIS (De Staat) opereert in een zeer kwetsbaar veld, waar nagenoeg geen andere producenten gesubsidieerd worden en waar podia en festivals er buitengewoon kwetsbaar voor staan; in grote delen van deze sector zijn alle inkomsten weggefallen, terwijl publiek voor nieuwe shows nog maar mondjesmaat kaarten koopt. Hier lijkt ook de ontstane, onterechte imagoschade, als zouden popconcerten en -festivals onveilige besmettingshaarden zijn, een rol te spelen.

Voor twee podiumkunstcategorieën acht de raad het op dit moment twee voor twaalf: de jeugdproducenten en de festivals. Hierop gaat hij hieronder afzonderlijk in.

Jeugdpodiumkunsten

De raad vraagt allereerst specifieke aandacht voor de precare positie van de jeugdpodiumkunstproducenten in de BIS. Zij hebben het zeer zwaar in de coronacrisis. Naast de problemen die de hele sector treffen, heeft deze groep extra te lijden onder de afgenomen afzet op scholen, een essentieel deel van hun werkterrein. Een deel van de instellingen merkt dat scholen vooral bezig zijn met het terugbrengen van de leerachterstanden en dat daar geen plaats is voor kunst en cultuur. Daarbij moeten de relevante netwerken, van scholen en tussenpersonen, wederom worden geactiveerd: arbeidsintensieve processen met een lange aanlooptijd. Daarnaast brengt ook de coronacheck-app specifiek deze sector in problemen, vanwege de lage vaccinatiegraad van de doelgroepen.

Tevens speelt bij deze groep de relatief wankele inkomenspositie een rol. Zoals de raad al

schreef in zijn BIS-advies 2021-2024 (inleiding Jeugdpodiumkunsten), zijn de subsidies voor de jeugdgezelschappen überhaupt weinig toereikend in vergelijking met de middelen die hun collega-instellingen krijgen die werk voor volwassenen produceren. Daarbij is door lage entreprijzen voor jeugd en jongeren en het grote aandeel scholenvoorstellingen het verdienvermogen voor deze groep instellingen veel lager. Een crisis als deze onderstreepte én verergerde de financieel kwetsbare positie van jeugdgezelschappen. De kleine teams waarmee deze producenten werken, zijn sterk op de proef gesteld in een tijd van continu wisselende afspraken met verschillende afnemers en tussenpersonen.

Podiumkunstenfestivals

De podiumkunstenfestivals staan eveneens voor een aantal additionele uitdagingen. Het bedrijfsmodel van deze groep verschilt sterk van dat van de producenten, enerzijds omdat de festivals het grootste deel van hun activiteiten concentreren op één moment in het jaar (en dus hun inkomsten in korte tijd moeten verdienen) en anderzijds omdat daarbij vaak sprake is van het presenteren van buitenlands aanbod. Bovendien gaat het hier om grote evenementen, in een aantal gevallen op buitenlocaties waar het festival wordt opgebouwd. De onzekerheden die de crisis veroorzaakt, wegen des te zwaarder bij het plannen van dergelijke grote evenementen; het verplaatsen van een heel festival is een uitdaging van een andere orde dan het verplaatsen van een voorstellings- of concertreeks en is vaak nagenoeg onmogelijk, bijvoorbeeld omdat een locatie niet beschikbaar is buiten de festivalperiode. Mede als reactie hierop zegt een aantal festivals de activiteiten meer gedurende het hele jaar te zijn gaan organiseren.

De festivals hebben het moeilijk en trachten er in de overlevingsstand het beste van te maken. Er wordt tegelijkertijd veel gesproken over nieuwe kansen die tijdens en zelfs door de crisis zijn ontstaan. De mogelijkheden van digitalisering van de activiteiten, zoals producties, debatten en verdiepende activiteiten voor het publiek, stemmen enthousiast. De raad vraagt zich wel af in hoeverre het realistisch is dat deze kansen een duurzaam vervolg krijgen; financieel zijn er bij de festivals harde klappen gevallen, ondanks de steun uit de specifieke steunmaatregelen.

Ook voor de toekomst voorzien de instellingen onzekerheid. Er heerst bij een aantal festivals zelfs enige mate van paniek, omdat er nog geen uitzicht is op verdere steun- of garantieregelingen terwijl de voorbereidingen voor hun evenementen moeten aanvangen. Dat dwingt deze instellingen in een niet te benijden positie, waarbij het al dan niet laten doorgaan van het festival feitelijk een gok is, met potentieel zeer kwalijke gevolgen – in het ergste geval faillissement. De raad acht het van groot belang dat er zo snel mogelijk zekerheid wordt verschaft omtrent de verlenging van garantieregelingen voor (grote) evenementen.

Daarnaast is de keten rondom de festivals (de partners, de podia) geraakt en aangezien deze partijen van elkaar afhankelijk zijn, verergert dit de verwachte problemen in de (nabije) toekomst. Dit geldt eveneens voor de uitstroom van gekwalificeerd personeel, op wie de festivals bogen als tijdelijke medewerkers voor marketing, techniek of het opbouwen van podia. De festivals vrezen dat dit personeel niet in de sector terugkeert als men weer nodig is. Ten slotte is een neveneffect van deze uitstroom dat arbeidskrachten duurder worden.

Ontwikkelinstellingen

De categorie Ontwikkelinstellingen omvat een breed palet aan organisaties die elk op eigen

wijze activiteiten ontplooiën op het gebied van talent- en genreontwikkeling. Hieronder vallen productiehuizen in de podiumkunsten maar ook ontwikkelplekken voor ontwerp, beeldende kunst, digitale cultuur en pop.

De ontwikkelinstellingen, een nieuwe categorie in de BIS, zijn ondanks de beperkingen aan het werk gebleven, soms in een andere vorm dan gepland. Net als veel andere instellingen gingen ze aan de slag met technologie en onderzochten ze opnieuw hun maatschappelijke rol in een snel veranderende samenleving. Sommige instellingen ontwikkelden digitale platforms voor voorstellingen en concerten, die ook na de crisis een instrument blijven naast live presentaties. Zulke platforms worden bovendien gedeeld met andere organisaties. Dit moedigt de raad aan, ook omdat hij constateert dat samenwerking onderling nog niet op grote schaal op gang kwam.

Activiteiten op het gebied van talentontwikkeling konden intern grotendeels doorgang vinden, maar het presenteren van het werk werd ernstig bemoeilijkt. Er is bij een aantal organisaties sprake van een stapeling van producties, waarvan niet zeker is of ze allemaal getoond kunnen worden. Dit plaatst sommige instellingen voor een duivels dilemma: het is simpelweg niet mogelijk om alle, vaak jonge, makers voldoende te ondersteunen bij het presenteren van hun werk. Hierbij speelt de druk op de podia mee, en het grotendeels wegvallen van twee achtereenvolgende festivalzomers. Festivals bieden bij uitstek speelplekken voor nieuw talent. De raad vindt deze ontwikkeling zeer zorgelijk, met name in deze categorie Ontwikkelinstellingen. Nieuwe makers hebben de exposure op podia en festivals hard nodig om te groeien in hun werk, publiek op te bouwen en om professionele contacten op te doen. De raad vreest voor een verloren generatie van jonge talenten.

Beeldende kunst

De beeldende kunst wordt in de BIS vertegenwoordigd door presentatie-instellingen en postacademische instellingen.

De eerste groep schoof geplande tentoonstellingen en publieksactiviteiten door en zette tegelijk in op digitaal bereik. Online presentaties – bijvoorbeeld een internetfilm en een reeks interviews, een speciale website als online component van een expositie, en een reeks gefilmde portretten van samenwerkende kunstenaars en wetenschappers – werden ingezet om toch publiek te bereiken met inhoudelijke bijdragen. Er was extra aandacht voor talentontwikkeling, bijvoorbeeld door het verstrekken van opdrachten aan kunstenaars. Zo legt een instelling zich toe op de totstandkoming van publicaties, gebruikmakend van vrijgekomen budget voor geannuleerde tentoonstellingen en andere programmaonderdelen. Een aantal instellingen legde de nadruk op een sterkere lokale inbedding en regionale talentontwikkeling.

Samenwerking met kleinere initiatieven en kunstenaars bleef echter grotendeels uit, net als uitwisseling tussen de organisaties onderling. Instellingen maakten over de hele linie wel een professionaliseringsslag. Zo werkt men met hybride vormen en parallelle programmering, worden functies van ruimten aangepast, en wordt buitenruimte betrokken bij de presentatieruimte van het gebouw.

Veel instellingen zijn als gevolg van uitstel van de programmering ‘volgeboekt’. Voor presentatie-instellingen, die als springplank gelden en op de actualiteit zijn gericht, is dat een

kwetsbare situatie. Ingewikkeld voor deze groep zijn ook alle maatregelen voor internationale gastcurators en -kunstenaars; per land gelden andere visa-voorwaarden.

De (eveneens zeer internationaal georiënteerde) postacademische instellingen hebben zich gericht op hun kerntaak, het begeleiden van *residents*. Vanwege de reisbeperkingen is de duur van de residencies aangepast en zijn 'open dagen' doorgeschoven. Hier en daar heeft dat gevolgen voor de bezettingsgraad in 2021-2022. Residencies voor collectieven kwamen te vervallen op de locatie in Nederland. Sommige organisaties organiseerden residencies decentraal, andere instellingen boden kortdurender gastresidencies aan en last-call residencies voor deelnemers uit de nabije omgeving. Voor sommige deelnemers zijn de residencies een *safe space* gebleken, andere instellingen beschrijven dat het isolement juist een zware mentale wissel trok op de deelnemers. Er zijn bij enkele instellingen versneld investeringen gedaan voor de transitie van offline naar online. Zo zette een aantal versneld in op de ontwikkeling van mogelijkheden voor online studiobezoeken. De instellingen beschrijven veelal het belang van de urgentie van kunst en cultuur. Zij voelen een sterker bewustzijn van de plaats die ze innemen in de maatschappij en voelen zich bevestigd in de thema's die ze aansnijden. De sector heeft de pandemie redelijk doorstaan maar voorziet zelf dat de gevolgen nog aanhouden. Sommige instellingen zien de pandemie en de samenhangende beperkingen als een permanente realiteit.

Ook in de maanden dat de beeldende-kunstinstituten weer open waren, heeft het publiek de weg terug bij lange na niet gevonden zoals vóór de crisis. De instellingen wijzen erop dat de onduidelijkheid over wat wel en niet mag en kan, hieraan ten dele debet is. Zij suggereren dat een sectorbrede campagne hierbij behulpzaam kan zijn.

Ontwerp

De ontwerpinstellingen in de BIS zijn uiteenlopend van aard en omvang. De categorie omvat festivals en future labs, naast een sectorinstituut.

De BIS-instellingen hebben tentoonstellingen en educatieve activiteiten verschoven als gevolg van lockdowns, maar er is geen sprake geweest van afstel. Ook is soms gekozen voor meer kleine presentaties door het jaar heen. De publieksaantallen en -inkomsten worden naar beneden bijgesteld. Een aantal ontwerpbiënnales had het geluk dat het zwaarste coronajaar – 2020 – geen festivaljaar was en/of dat het festival gepland stond op het moment dat er versoepelingen golden.

De ontwerpfestivals zien zich niettemin geconfronteerd met soortgelijke uitdagingen als bijvoorbeeld de podiumkunstenfestivals; hier speelt de verhouding tussen voorinvesteringen, verplichtingen en onzekerheden voor de toekomst in combinatie met een beperkte activiteitenperiode een rol. De instellingen hebben daarentegen in mindere mate een 'klassieke' publieksfunctie met vaste zitplaatsen en gebouwen. Hun reguliere publiek informeert zich al grotendeels online, en tijdens een geconcentreerde periode trekt men een festivalpubliek dat tickets koopt en deelneemt aan workshops. Eén festival sprak voor de editie van 2021 met de gemeente af dat het festival een doorstroomlocatie kon zijn, wat mogelijkheden schiep om vergunningen aan te vragen.

Een van de strategieën van ontwerpfestivals is om publiek te bereiken op grote buitenlocaties voor exposities; plekken waar de anderhalve meter afstand gemakkelijk gehandhaafd kan

worden. Sommige festivals hebben gekozen voor een gefaseerde uitrol gedurende het hele jaar en hanteren daarbij een hybride praktijk: online en live. Online aanwezigheid en activiteit waren belangrijk om zichtbaar te blijven voor het publiek en in contact te blijven met partners en publiek. Alle ontwerpinstellingen hebben de stap gezet naar online conferenties, presentaties, debatten en ontwerpessies. In korte tijd is veel ervaring opgedaan met digitale tools om deze activiteiten te organiseren. Er werden professioneel opgezette videoproducties gerealiseerd, tot en met pogingen om in online tentoonstellingen een ruimtelijke ervaring te suggereren, met behulp van *augmented reality*. Het hybride werken en in contact staan met (internationale) deelnemers en partners wordt gehandhaafd. De ontwerpinstellingen willen nadrukkelijk een bijdrage blijven leveren aan de grote maatschappelijke vraagstukken van deze tijd; de raad onderkent dat het inzetten van ontwerpkracht daarbij van groot belang is.

Musea

In de BIS zijn twaalf stedelijke en provinciale musea opgenomen.⁹

De twaalf musea staan er over het algemeen dankzij de steunmaatregelen financieel niet slecht voor, en maken niet de indruk dat ze in zwaar weer verkeren. De bezoekersaantallen en publieksinkomsten zijn gezien de lockdownperiodes vanzelfsprekend wel gekelderde, al maakte binnenlands publiek veel goed tijdens de zomer van 2021. De coronacrisis heeft ook gevolgen gehad voor het ten uitvoer brengen van de BIS-plannen; veel musea lopen achter op hun planning en hebben minder gelegenheid gehad om netwerken op te bouwen die noodzakelijk zijn voor hun BIS-plannen en voor het bereiken van nieuwe publieksgroepen. Er zijn tentoonstellingen en ook andere projecten verschoven naar een latere datum, maar er is niet of nauwelijks iets geschrapt. Voor de jaren 2023 en 2024 is de planning in het algemeen onveranderd.

Daarnaast heeft de coronacrisis gevolgen gehad voor het inrichten van grote tentoonstellingen in verband met het internationale bruikleenverkeer. Het is niet te voorspellen wanneer dat weer op het oude niveau zal plaatsvinden. Een gunstig effect van de coronacrisis is dat musea in plaats van zulke tentoonstellingen te organiseren juist veelvuldig de eigen collectie toonden.

De verschuiving van offline naar online is ook in deze categorie instellingen een belangrijk thema. Zo biedt een museum bijvoorbeeld een online fotocursus aan. Ook waren er meer activiteiten buiten de deuren van het museum, soms een autorit naar land art, soms satelliettentoonstellingen op andere locaties. Musea hebben ook ervaring opgedaan met ‘digitaal koerieren’: bij een bruikleen wordt geen persoon meegestuurd, maar wordt via camera’s toezicht gehouden op het transport. De raad moedigt deze innovaties aan, zeker in het licht van de verschillende mogelijke coronascenario’s waarmee de musea blijvend rekening moeten houden.

Film

De categorie Film in de BIS bestaat uit vier filmfestivals en een sectorinstituut.

⁹ Deze musea worden op een afwijkende manier gesubsidieerd in het kader van de BIS. Ze ontvangen geen exploitatiesubsidie, maar een subsidie die gericht is op een specifiek vierjarig project voor publieksverbreding. De musea reflecteerden in het corona-addendum in de eerste plaats op de aanpassingen van dit specifieke BIS-plan.

De raad ziet bij deze groep instellingen een grote flexibiliteit en een indrukwekkend vermogen om zich snel aan te passen en de digitale mogelijkheden te onderzoeken. Bij de festivals zijn delen van de programmering geannuleerd, uitgesteld of uitgespreid. De bezoekersaantallen, alsmede de educatieve activiteiten, liepen fors terug.

Ook hier is volop ingezet op digitale alternatieven, toen een fysiek filmfestival geen optie bleek. De vier BIS-filmfestivals hebben gezamenlijk al vroeg in de crisis een dashboard ontwikkeld om films en contextprogrammering online te organiseren. Elk festival behield daarbij zijn eigen 'gezicht'; de techniek werd aan de achterkant, dus grotendeels onzichtbaar, met elkaar gedeeld. De raad heeft waardering voor deze samenwerking en vindt deze voorbeeldstellend, ook voor andere subsectoren in de BIS.

Hoewel online activiteit nog geen stevig verdienmodel in zich draagt, worden publieksverbreding- en vergroting veel genoemd als belangrijke redenen om ermee te blijven experimenteren en een hybride vorm te omarmen. Hiervoor zijn wel anders opgeleide medewerkers en (meer) investeringen nodig. Daarnaast spelen bij een aantal festivals territoriale beperkingen voor online vertoningen in verband met licenties.

Tegelijkertijd is er het verlangen naar fysieke ontmoetingen en vertoningen; de digitale ervaring kan de fysieke ontmoeting met bijbehorende energie en inspiratie niet evenaren. Daarnaast lijkt na een periode van een enorm online aanbod en weinig live sociaal verkeer de fysieke ontmoeting weer van extra groot belang. Er heerst echter onzekerheid over een terugkeer naar normaal. Eén festival spreekt over een 'harmonicamodel' voor in het geval het coronavirus een blijvende factor van betekenis blijkt: als de restricties versoepelen gaat het aantal bioscoopvertoningen omhoog, als ze worden aangescherpt verschuift de balans meer naar online. Zo blijft het festival flexibel.

Letteren

De categorie Letteren omvat vier ondersteunende instellingen en een festival.

De raad merkt op dat de instellingen zich flexibel hebben opgesteld en zich zo goed en professioneel mogelijk hebben aangepast aan de nieuwe situatie. Er is sprake van veerkracht, bijvoorbeeld door de (mogelijkheden van) digitalisering van de eigen activiteiten te onderzoeken. De instellingen hebben activiteiten geannuleerd, verplaatst en op een andere manier uitgevoerd. Voor een enkeling zijn de activiteiten uitgebreid: daar gaf de pandemie aanleiding tot onderzoeken die in het activiteitenplan niet waren voorzien, namelijk naar de gevolgen van de crisis voor het lezen en leesgedrag. (Kennis)bijeenkomsten, workshops en trainingen werden online georganiseerd. Deze trokken online fors meer deelnemers dan de fysieke bijeenkomsten in eerdere jaren. Sommige plannen worden doorgeschoven naar de volgende BIS-periode.

ILFU, als enige organisatie geen ondersteunende instelling in deze BIS-groep, heeft het afgelopen jaar wel een festival georganiseerd, maar met een sterk aangepaste programmering: met hybride programma's, deels met publiek en deels via live-verbinding, en een nieuw project waarbij vijftig schrijvers, dichters en theatermakers de opdracht kregen een nieuw verhaal te schrijven. De 'Nacht van de Poëzie' kon in 2020 niet doorgaan, in 2021 gelukkig wel.

De meeste instellingen lijken weer terug te gaan naar hun programmering van voor de crisis. Een aantal schrijft te willen vasthouden aan hybride evenementen en bijeenkomsten. ILFU transformeert van festivalorganisatie naar literaire organisatie en breidt de programmering door het jaar heen uit.

De raad deelt de door de instellingen in deze categorie geuite zorgen over ontleding onder jongeren en de beperkte aandacht die er is voor leesbevordering. Hij verwijst hierbij naar zijn oproep tot een leesoffensief, samen met de Onderwijsraad.¹⁰

Debat

Debatcentrum De Balie is de enige instelling in deze categorie.

Grote debatinstellingen kregen onmiddellijk te maken met een terugloop van de inkomsten, onder meer omdat als gevolg van de lockdowns een belangrijk deel van de (eigen) inkomsten uit toegangsbewijzen en horeca wegvielen. De Balie verwacht minder inkomsten. Dit debatcentrum is immers voor een groot deel afhankelijk van de gelden uit de exploitatie van de horecaruimte, kaartverkoop en de verhuur van zalen. Een financiële ramp is echter afgewend door de ruimtes in huis geschikt te maken voor professionele streamingdiensten. De Balie schafte hiertoe professioneel studiomateriaal aan.

Het aantal eigen producties is naar beneden bijgesteld, net als de hoeveelheid tentoonstellingen. Ook de hoeveelheid filmvertoningen is naar beneden bijgesteld. Live debatten zijn verplaatst naar online, alsmede filmvertoningen. Middels de intensivering in digitale mogelijkheden wordt een groter publiek bereikt. De kans om echt grote namen te programmeren is substantieel toegenomen. Als deze hybride werkwijze doorzet, biedt dit goede perspectieven voor toekomstige programmering.

Bovensectorale ondersteunende instellingen

Tot de groep bovensectorale ondersteunende instellingen behoren de Boekmanstichting, Cultuur+Ondernemen (C+O), DEN, DutchCulture en LKCA.

Geen van de instellingen lijdt financiële tekorten. Uiteraard heeft de omschakeling naar een nieuwe werkwijze veel energie gekost, maar in het algemeen zijn de instellingen de crisis doorgekomen zonder schade. De bovensectorale instellingen hebben een solide financiële buffer door structurele subsidies en zijn niet afhankelijk van publieksinkomsten. De hybride opzet van de activiteiten is een trend die zich in de toekomst zal voortzetten. Specifiek de ondersteunende instellingen in de BIS hebben op eigen initiatief en/of in opdracht van het ministerie van OCW aanvullende taken uitgevoerd, die soms voorrang hebben gekregen op hun reguliere taken.

Het belang van de BIS-taken die door de bovensectorale instellingen worden uitgevoerd, groeide echter eveneens tijdens de coronacrisis. De kerntaken sloten onder meer aan op een groeiende behoefte aan betrouwbare data, onderzoeken en reflecties op de gevolgen van de coronacrisis voor de culturele en creatieve sector. De Boekmanstichting heeft partijen samen weten te brengen, onderzoek laten verrichten en gerapporteerd. Op de website werd een coronadossier aangeboden. Er is eveneens een groeiende behoefte aan kennis over, middelen voor en uitwisseling over digitalisering. Contact maken, alternatieve presentaties, digitale

¹⁰ Raad voor Cultuur, Onderwijsraad, 'Lees! Een oproep tot een leesoffensief', juni 2019.

bijeenkomsten en communicatie; de sector moest zich heruitvinden om zichtbaar te blijven. De functie van DEN in de digitale transitie is urgenter geworden. LKCA boog zich over de waarde van cultuureducatie en participatie in uitdagende tijden en verplaatste veel activiteiten naar online. DutchCulture deed onder andere onderzoek naar de effecten van corona op de internationale culturele mobiliteit. Ook deze instelling ontwikkelde hybride werkvormen.

Er zijn zorgen omtrent zzp'ers en organisaties die zich geconfronteerd zagen met de financiële gevolgen van de coronacrisis. Het ondernemerschap is zeer op de proef gesteld. Maar ook het bestuur van culturele instellingen werd door de crisissituatie en kwetsbare financiële positie op de proef gesteld. C+O kreeg van het ministerie opdracht om een leenfaciliteit in te richten uit de steunmiddelen. Daarnaast heeft C+O een coronadossier samengesteld, waar werknemers en werkgevers terecht konden met hun vragen over Tozo, NOW en andere regelingen voor coronasteun.

De innovatielabs worden genoemd als een goede accelerator van de huidige ontwikkelingen, met name op het gebied van digitalisering. Positief is dat hier coalitievorming voor plaatsvindt en dat het veld inhoudelijk wordt betrokken bij de vormgeving van de programma's van de labs. Ook de leenfaciliteit die is ingericht naar aanleiding van steungeld wordt gezien als een positieve samenwerking tussen overheid en het veld.

Slotwoord

De raad is er altijd van overtuigd geweest dat de culturele sector, hoe zeer ook geraakt door de crisis, met passende steun in de rug de juiste keuzes zou maken om zich een weg naar een gezondere toekomst te banen. De corona-addenda van de BIS-instellingen sterken de raad in die overtuiging. De coronacrisis is zwaar geweest en de nasleep en het onzekere verdere verloop blijven zwaar. Dat is duidelijk aan de addenda af te lezen. Partners vielen weg, maatregelen vroegen om voortdurende herziening van activiteiten en werkwijzen, mentaal trok de crisis een zware wissel op personeel en zzp'ers.

Blijven investeren, blijven onderzoeken, opdrachten blijven verstrekken kan in zo'n crisistijd lastig zijn. Maar de instellingen zijn niet op hun handen gaan zitten. Ze hebben bijna allemaal de keuze gemaakt om moedig te blijven ondernemen. Als gevolg van hun actieve opstelling in crisistijd heeft de raad via de addenda dan ook veel kansrijke ontwikkelingen en vergezichten gepresenteerd gekregen, over de rol die culturele instellingen nu en in de toekomst kunnen en willen spelen in artistiek, maatschappelijk en economisch opzicht. Met name verwacht de raad grote stappen op het gebied van innovatie, digitalisering, samenwerking met culturele en maatschappelijke partners, en een divers en inclusief publieksbereik. Sommige ontwikkelingen baren hem eerst en vooral zorgen, zoals rond de moeizame implementatie van fair practice, die als gevolg van de coronacrisis verder onder druk is komen te staan. De eerste ontwikkelingen verdienen een verdere stimulans: ruimte en middelen om vergezichten verder te exploreren (en dichterbij te halen). De tweede verdienen een beleid dat juist op deze punten kritisch is en ruimte biedt voor onderzoek en verbetering.

De raad heeft in dit advies gemotiveerd waarom hij voortzetting van uw coulancebeleid, of liever een 'herstel- en innovatiebeleid', in combinatie met verlenging van de beleidsperiode

als voorwaardelijk ziet om ingezette innovaties voort te zetten en knelpunten duurzaam op te lossen. Hoewel het coulerancebeleid en de werking van de steunmaatregelen nog niet uitvoerig zijn geëvalueerd, durft de raad wel te stellen dat mede dankzij deze factoren de BIS-instellingen gelijktijdig konden blijven bestaan én konden blijven functioneren en innoveren. Op andere plekken in de sector ziet het beeld er blijkens diverse signalen heel anders uit.

Voor de toekomst is het belangrijk de energie in de sector vast te houden. Er staat veel op het programma de komende jaren, met of zonder corona. De BIS-instellingen hebben een grote verantwoordelijkheid binnen het culturele ecosysteem, voor werkgelegenheid, educatie, talentontwikkeling, innovatie en expertise-uitwisseling. De raad vraagt u hun het vertrouwen te geven dat ze die verantwoordelijkheid zullen nemen en zo kunnen bijdragen aan herstel en innovatie binnen de gehele sector. Van de instellingen vraagt dit om een open en inhoudelijke verantwoording van hun beleid. De addenda en de gesprekken die de raad met (bijna) alle BIS-instellingen naar aanleiding hiervan heeft gevoerd, ziet hij als een goede eerste stap tot een nadere, verdiepende dialoog in de komende periode.

Met vriendelijke groet,

Kristel Baele
Voorzitter

Jakob van der Waarden
Directeur